

SABIEDRĪBAS SALIEDĒTĪBAS POLITIKAS EKSPERTU GRUPAS ZIŅOJUMS

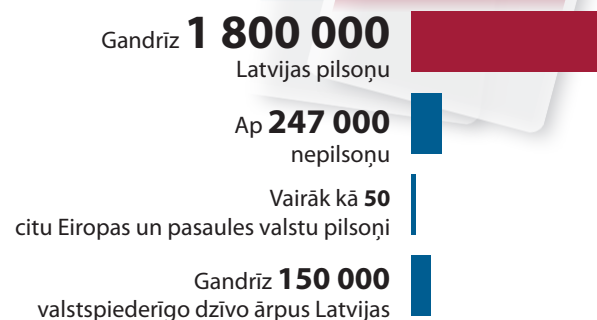
Novembris, 2016

Dažādības aspekti Latvijā: etniskā piederība, pilsonība, reliģiskā dažādība un izglītība

Latvija ir multietniska un daudz kultūru valsts. Tās sabiedrību veido daudzu etnolingvistisko grupu, reliģisko draudžu un reģionālo kultūru pārstāvji.

Pilsonība

www.pmlp.gov.lv dati

Sociālekonomiskā dimensija

www.csb.gov.lv dati

- Latvijas iedzīvotāju vidū pastāv vecuma grupas un dzimuma noteikta pakļautība nabadzības riskam.
- Vecuma grupā 18-24 gadi sievietes ir par 5% vairāk pakļautas nabadzības riskam nekā vīrieši.
- Tuvojoties pensijas vecumam (50-64 gadi), abu dzimumu risks tikt pakļautiem nabadzībai izlīdzinās.
- Ievērojama daļa Latvijas sabiedrības – **466 700** personu – ir vecuma pensiju saņēmēji (2015. g.)

Izglītība

Ārlietu ministrijas apkopota informācija

Latvijā ir iespējams iegūt izglītību 7 mazākumtautību valodās: krievu, ukraiņu, poļu, ebreju, lietuviešu, igauņu, baltkrievu.

No **811** mācību iestādēm vismaz **104** īsteno mazākumtautību izglītības programmas.

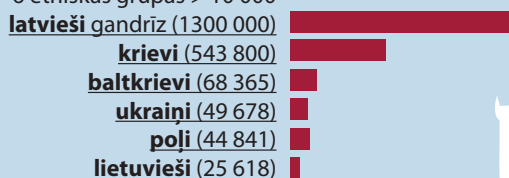

Etniskā piederība

www.pmlp.gov.lv dati

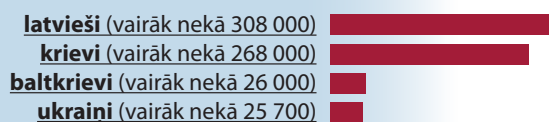
Kopā Latvijā dzīvo aptuveni **170** etnisko grupu pārstāvji.

6 etniskās grupas > 10 000

Latvijas galvaspilsēta Rīga

Multietniska pilsēta, kurā dzīvo vairāku desmitu etnisko kultūru pārstāvji.

Arī citas republikas nozīmes pilsētas ir multietniskas – lielākās etniskās grupas tajās ir latvieši, krievi, ukraiņi, baltkrievi un poļi.

Reliģiskā piederība

- Latvijā dzīvo 35 reģistrētu reliģisko organizāciju locekļi.
- Latvijā ir pārstāvētas kristīgas konfesijas, citas pasaules reliģijas, kā arī jaunas reliģiskas kustības.
- Kopumā vairāk nekā **1 500 000** iedzīvotāju tiek uzskatīti par piederīgiem kādai reliģijai (Tieslietu ministrijas apkopotie dati par 2014. gadu; dati iegūti no reliģisko organizāciju pārstāvjiem).
- Saskaņā ar Tieslietu ministrijas datiem lielākās konfesijas Latvijā ir

luterāņi
(717 407)

katoļi
(407 018)

pareizticīgie
(370 000)

PRIEKŠVārds

Būt drošiem Latvijā un par Latviju. Būt drošiem par sevi, savu ģimeni, savu māju, savu zemi, savu valsti – par savu pasauli, kuru ikviens no mums iesakņo savās vērtībās un visiem spēkiem sargā. Ir tikai cilvēciski vēlēties būt drošiem par savu un Latvijas tagadni un nākotni šajā nemierīgajā, bīstamu apstākļu un jaunu izaicinājumu pilnajā laikā.

Bet ja nu izpratne par drošību dažādām Latvijas sabiedrības daļām ir atšķirīga? Ja nu vienai daļai tā nozīmē ārējo robežu stiprināšanu, citai – informatīvās telpas ierobežošanu, bet vēl citai – draudzīgu attiecību veidošanu ar kaimiņvalstīm? Ja nu vienai sabiedrības daļai valstsnācijas jēdziens šķiet pareizs un neapšaubāms, bet citai – izslēdzošs un netaisnīgs? Ja nu viena grupa balso par etniskās nācijas vērtībām, bet cita sapņo par iekļaujošas politiskās nācijas veidošanos?

Bet ja nu kāds nevar aizmirst vecās traumas – katrs savas? Ja nu izpratne par vēsturi ir atšķirīga? Ja nu piederības sajūta attiecībā uz zemi un valsti dažiem joprojām nav viens un tas pats? Ja viss iepriekš minētais ir ērti un produktīvi izmantojams pirmsvēlēšanu politiskajās spēlēs jau desmitiem gadu garumā? Kā tad raudzīties uz drošību, ja dažādas sabiedrības daļas tai piešķir tik dažādas nozīmes?

Bet ja nu tas tomēr ir mīts, ka esam nesavienojami dažādi? Mēs taču draudzējami, mīlam, precamies, veidojam attiecības un ģimenes, audzinām bērnus, apgūstam valodas un profesijas. Kad mūsējie piedalās Olimpiskajās spēlēs, vai tad mēs jūtam līdzīgu citu valstu komandām? Kad Latvijas pārstāvis dzied "Eirovīzijā", vai tad mēs visi neturam par viņu ikšķi? Kad divi jaunieši pie jūras vēro saulrietu, vai tad viņi runā valstsnācijas un mazākumtautības kategorijās? Kad tiekamies ar studiju laika draugiem, vai tad mēs šādās kategorijās spriežam par valsts drošības jautājumiem? Nē, mēs gluži vienkārši esam laimīgi satīkies un būt kopā.

Būt kopā Latvijā. Piederēt Latvijai. Runāt latviski, kā arī citās valodās. Būt brīvi savas etniskās identitātes izvēlē, kopīgi veidojot Latvijas tautu. Dzīvot savstarpējā cieņā. Uzticēties cits citam. Apzināties, ka mūsu dažādība ir mūsu vērtība. Neizolēt citādo. Izrunāt sāpīgo un sadziedēt traumas. Būt izglītoti, atvērti, saliedēti un stipri. Tātad droši. Latvijā un par Latviju. Kopā.

PAR AUTORIEM

Dr. paed.

Liesma Ose

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas vadošā pētniece. Liesmas darbu raksturo ekspertīze, pētījumi un publikācijas izglītības politikas, pedagoģijas, sabiedrības integrācijas, sociālās politikas un cilvēktiesību jomās.¹

Dr. paed.

Romans Alijevs

Rīgas Klasiskās ģimnāzijas direktors, izglītības kvalitātes eksperts. Romana pētniecisko interešu lokā ir daudzvalodu izglītība un izglītības filozofija.

Dr. art.

Deniss Hanovs

Rīgas Stradiņa universitātes profesors starpkultūru komunikācijā. Pētnieciskās un ekspertīzes intereses ir saistītas ar pilsoniskās sabiedrības analīzi, mediju un integrācijas politiku Latvijā.

Mg. sc. soc.

Olga Proskurova

LTV krievu satura galvenā redaktore (2014–2016), vieslektore Tallinas universitātē. Olga 18 gadus darbojusies vairākās komunikācijas jomās, tostarp reklāmā un sabiedriskajās attiecībās. 2007.–2012. gadā bijusi žurnālistikas pasniedzēja Latvijas Universitātē.

Dr. comm. sc.

Mārtiņš Kaprāns

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks, kultūras ministres ārštata padomnieks. Mārtiņa pētniecisko interešu lokā ir vēstures politika, attālinātais nacionālisms, politiskā komunikācija, sociālās tīklošanās mediji.

Pēc Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa iniciatīvas 2016. gada aprīlī izveidotās sabiedrības saliedētības politikas ekspertu grupas ziņojuma mērķis ir sekmēt sabiedrības saliedētību, jo tā ir nacionālās drošības jautājums un valsts stabilitātes priekšnoteikums. Laikā no 2016. gada aprīļa līdz septembrim tika veikta sabiedrības saliedētības politikas² un tās rezultātu analīze. Šajā ziņojumā apkopoti analīzes gaitā izdarītie secinājumi un sniegti priekšlikumi Latvijas sabiedrības saliedētības veicināšanai.

Darba procesā tika intervēti atbildīgo valsts institūciju pārstāvji, pētīti politikas dokumenti, analizēti aptauju rezultāti un pētījumi, lai konstatētu, ko valsts ir darījusi un pašlaik dara sabiedrības saliedētības labā, kas no jau paveiktā ir atzīstams par lietderīgu un efektīvu, kas atbilst nacionālajām interesēm un iedzīvotāju vajadzībām, kuras politikas darbojas un kuras nedarbojas, ko valsts pašlaik nedara, bet tai vajadzētu darīt saliedētības veicināšanai. Autori pateicas Dacei Melbārdei, Solvitai Vēverei, Denisam Kretalovam, Aldai Sebrei, Lindai Austerei, Mārai Sīmanei un Diānai Jakaitei par sniegto konstruktīvo informāciju.

Darba grupas formulētie ieteikumi līdz ar vietējās izpētes rezultātā konstatēto ir balstīti uz Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) 2015. gada publikāciju par valstu valdību lomu prioritāro politikas jomu centralizācijā ("Delivering from the centre: Strengthening the role of the centre of government in driving priority strategies") un Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) Ļubjanas vadlīnijām daudzveidīgu sabiedrību integrācijai ("The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies", 2012).

Ziņojums nebūtu tapis bez Valsts prezidenta kancelejas līdzdalības un ieinteresētības – ekspertu grupa izsaka pateicību Jānim Kažociņam, Jānim Plepam, Andai Pečulei un Eiropas Ārējās darbības dienesta analītiķim Ivaram Indānam par izpratni, kompetenci, pacietību un atbalstu. Ziņojuma tapšanā īpašu atbalstu sniedza Latvijas Aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra pētnieks Mārtiņš Hiršs.

SATURS

Kopsavilkums	4
Ievads	6
Definīcijas un indikatori	9
Secinājumi	10
Ieteikumi	15

Tekstā izmantotie saīsinājumi:

BISS – Baltijas Sociālo zinātņu institūts

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

ĪUMSILS – Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts

KM – Kultūras ministrija

LVAVP – Latviešu valodas apguves programma

LVA – Latviešu valodas aģentūra

LM – Labklājības ministrija

NVO – nevalstiska organizācija

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

SIF – Sabiedrības integrācijas fonds

SKDS – SIA “Pētījumu centrs SKDS”

KOPSAVILKUMS

Sabiedrības saliedētība ir nacionālās drošības priekšnoteikums; tā ir cieši saistīta gan ar plašu iekļaujošu līdzdalību, gan ar nediskrimināciju un vienlīdzības veicināšanu, valsts valodas prasmi un lietošanu, pozitīvas starpkultūru saskarsmes pieredzes veidošanu un izplatīšanu. Praksē saliedētība izpaužas kā sadarbība kopējā labuma vārdā. Saliedētība palīdz pārvarēt krīzes.

Sabiedrības integrācijas politika tiek īstenota kā sabiedrības vienošanas – saliedēšanas – process. Latvijā kopš 20. gadsimta beigām tā īstenota ar mainīgiem panākumiem. Ekspertu grupa atzīst sabiedrības integrācijas politikas jomā gūtos sasniegumus (mazākumtautību iesaiste politikas veidošanā un uzraudzībā, valsts atbalsts mazākumtautību NVO, starpkultūru dialogu veicinoši pasākumi, bilingvālā izglītība, starpkultūru komunikācijas un dažādības vadības treniņi, romu atbalsta pasākumi u.c.), tomēr konstatējusi, ka *de facto* saliedētība Latvijas sabiedrībā vēl nav sasniegta. Par to liecina etniskās pārstāvības disproporcijas gan valsts pārvaldē, gan pilsoniskās sabiedrības segmentā, kā arī dažādības vadības sistēmas trūkums publiskajā pārvaldē un darba tirgū. Latviešu valodas un krievu valodas informācijas telpu nošķirums jau ilgstoši un arvien vairāk apdraud nacionālo drošību – Latvijas mediju vidē iespiežas Krievijas valdošo aprindu iniciēta tendencioza informācija, kas šķēļ sabiedrību, kultivē šaubas par valsts suverenitāti un vieš nedrošības sajūtu visos Latvijas iedzīvotājos.

Izvērtējusi pašreizējās Latvijas integrācijas politikas problēmas un izaicinājumus, ekspertu grupa piedāvā ieteikumus Latvijas sabiedrības saliedētības uzlabošanai. Ekspertu grupa uzskata, ka saliedētību veicinošai politikai jābūt balstītai uz šādiem principiem:

- *Dažādības atzišana.* Iedzīvotāju dažādība ir mūsdienu sabiedrības dabiska un neatņemama raksturiezīme.
- *Piederība kā brīva izvēle.* Demokrātiskā sabiedrībā cilvēkiem ir tiesības brīvi izvēlēties, ar kādu etnisku, reliģisku vai citādu sabiedrības grupu viņi sevi identificē.
- *Mazākumtautības ir Latvijas sabiedrības sastāvdaļa.* Latvijas valstiskumu veido Latvijas tauta, kurā vēsturiski iekļāvušās mazākumtautības.
- *Kultūru dialogs.* Kultūru savstarpējā atvērtība mazina negatīvu stereotipu veidošanos un starpetnisko spriedzi.
- *Iekļaušana un efektīva līdzdalība.* Sabiedrības saliedēšanas mērķis ir vairojot tādus apstākļus, kuros ikviens jūtas un uzvedas kā pilnvērtīgs sabiedrības loceklis, kas līdzvērtīgi citiem bauda sabiedriskos labumus, pakalpojumus un vienlīdzīgas iespējas.
- *Nediskriminācija.* Saliedētības politikai ir jānodrošina visu sabiedrības grupu līdztiesība likuma priekšā un vienāda likuma aizsardzība visām sabiedrības grupām.
- *Divvirzienu politika.* Sabiedrības saliedēšanās process ir savstarpējas pielāgošanās un savstarpēja atbalsta sniegšanas, savstarpējas sadarbības process.

Pilsoniskās līdzdalības jomā saliedētība panākama, veicinot Latvijas iedzīvotāju savstarpējo uzticēšanos. Lai vājinātu etniskos stereotipus un radītu tādas situācijas, kurās veidotos kopīga “mēs” sajūta, mazākumtautību NVO paredzēto finansējumu nepieciešams izmantot etniski nenošķirošu un nepolitisku kultūras, sporta, izglītības, ekoloģisko un citādu pasākumu atbalstam.

Latvijas pilsonība ir ne vien simboliska saikne ar valsti – tā nozīmē ne tikai zināmu pienākumu un tiesību kopumu, bet arī aktīvu līdzdalību valsts dzīvē un atbildību par mūsu kopīgās valsts nākotni. Tādēļ ir būtiski grozīt un/vai papildināt spēkā esošo tiesisko regulējumu, lai novērstu ar nepilsoņu skaita vairošanos saistītos riskus. Jaundzimušajiem Latvijas nepilsoņu bērniem ir automātiski jāpiešķir Latvijas pilsonība, izņemot gadījumus, kad vecāki no tās atsakās.

Vienlīdzīgām iespējām praktiski, ikdienas dzīvē jābūt nodrošinātām arī tām iedzīvotāju grupām, kuras nav iekļāvušās izglītības sistēmā un darba tirgū un cieš no nabadzības. LM un NVA, IZM un LVA jāsadarbojas, izstrādājot un ieviešot personām ar zemu prasmju līmeni, kuras neprot latviešu valodu, un romu tautības personām ar sākumskolas izglītību paredzētus nodarbinātības veicināšanas un izglītības, citstarp latviešu valodas mācību, pakalpojumus.

Mediju politikas jomā ir svarīgi ņemt vērā mazākumtautību informācijas vajadzības un krievvalodīgās auditorijas īpatnības. Mediju saturam ir jāatspoguļo dažādas izcelsmes Latvijas iedzīvotāju ikdienas pieredze, arī sadzīviskas problēmas, un jāizceļ vietējie cilvēkstāsti. Nepieciešams atbalstīt tādas mediju iniciatīvas, kas sabiedrībā nostiprina kritiskās domāšanas prasmi, īpaši attiecībā uz vēstures jautājumiem. Būtu jāizmanto iespēja iesaistīt latviešu valodas apguves veicināšanā krievvalodīgos elektroniskos medijus, piedāvājot tālmācības veidā apgūt latviešu valodas elementus. Jāveicina Latvijas mazākumtautību intelektuālās elites, mazākumtautību organizāciju un to pārstāvju iesaiste sabiedrisko mediju satura veidošanā un izplatīšanā, tādējādi nodrošinot informācijas brīvību, viedokļu dažādību un mediju plurālismu.

Izglītības politikai jābūt iekļaujošai, reālo daudzveidību atspoguļojošai un starpkultūru saiknes veicinošai. IZM jānodrošina papildu finansējums kvalitatīvai latviešu valodas apguvei visās izglītības pakāpēs, kā arī jāpilnveido skolotāju kompetence darbā ar etniskās un kultūras piederības ziņā daudzveidīgu skolēnu auditoriju.

Latvijas valdībai jāveido reālistiska politikas stratēģija un ar to saistīti darba plāni sabiedrības saliedētības veicināšanai, ņemot vērā dažādu valsts un pašvaldību iestāžu kompetenci, kā arī paredzot sadarbību ar nevalstiskām struktūrām un to atbildību. Par optimālu modeli saliedētības politikas īstenošanai ekspertu grupa uzskata **atsevišķu iestādi – sekretariātu vai centru** –, kura funkcijās ietilptu uz aktuālu sabiedrības attīstības datu un pētījumu analīzi balstītas saliedētības politikas veidošana, kā arī stratēģiskā komunikācija.

Sabiedrības saliedēšanās ir atkarīga no daudziem vēsturiskiem, iekšpolitiskiem un ārpolitiskiem faktoriem, ne tikai no integrācijas politikas. Sabiedrības saliedētība ir valsts un nevalstiskā sektora (šā jēdziena visplašākajā nozīmē, kas ietver gan uzņēmējus un to apvienības, gan medijus, pilsonisko žurnālistiku, gan nevalstiskās organizācijas un iniciatīvas grupas) kopatbildības sfēra.

IEVADS

Kultūru un identitāšu daudzveidība ir Eiropas Savienības vērtības, kas dalībvalstīm jāņem vērā politikas veidošanas procesos. Tāpat katrai valstij atbilstoši savai sabiedrības integrācijas pieredzei jānodrošina sabiedrības mazākuma tiesību un vienlīdzības principa ievērošana, kas ir tieši saistīta ar valsts ekonomisko, sociālo un demogrāfisko izaugsmi.

Latvija ir nacionāla valsts, kuru raksturo tajā pastāvošo kultūru daudzveidība. Saskaņā ar ilgtermiņa attīstības plānošanas dokumentu "Latvija 2030"³ politikas veidošanā izmantojama integrētā daudzveidības atzīšanas pieeja – tas nozīmē, ka visās darbības jomās un visos līmeņos tiek izvērtēta likumu, politiku un pasākumu ietekme uz dažādu kultūru grupu un pie tām piederošo personu saskarsmes situācijām un politikas īstenošanā ir iesaistītas visu nozaru atbildīgās institūcijas.

Latvijā sabiedrības integrācijas jautājums politiskajā darba kārtībā ir iekļauts jau kopš pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu vidus. Pēc Latvijas valstiskuma atjaunošanas tika aktualizētas mazākumtautību pārstāvju tiesības, uzsākts naturalizācijas process, izglītības reforma un dibinātas mazākumtautību skolas. Jaunās sabiedrības integrācijas politikas uzdevums bija veidot vienkopienas sabiedrību, par tās pamatu liekot latviešu valodas apguvi.

Integrācijas politikas attīstība

2001

Pirmais valsts politikas plānošanas dokuments, kas attiecās uz sabiedrības integrāciju, bija 2001. gadā Ministru kabineta (MK) apstiprinātā valsts programma „Sabiedrības integrācija Latvijā”, kurā tika noteiktas šādas galvenās integrācijas jomas: pilsoniskās sabiedrības attīstība, sociālā un reģionālā integrācija, iekļaujošas izglītības attīstība, valsts valodas nostiprināšana, kultūra, migrācija, repatriācija un sadarbība ar tautiešiem ārzemēs. Šīs programmas īstenošanas gaitā minētās integrācijas politikas jomas ir kļuvušas par stabilām citu politiku – mūžizglītības, sociālās iekļaušanas un sociālās drošības, kultūras, valsts valodas, nodarbinātības utt. – sastāvdaļām.

2001. gadā tika izveidots **Sabiedrības integrācijas fonds**.

2002

2003
2004
2005
2006
2007
2008

2002. gadā tika izveidots īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās amats, kā arī **Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts**. Tā galvenās kompetences bija mazākumtautību tiesību aizsardzība, pilsoniskās sabiedrības attīstības veicināšana, sadarbība ar tautiešiem ārzemēs, lībiešu (līvu) kultūras saglabāšana, diskriminācijas izskaušanas starpnozaru jautājumi, iecietības veicināšana sabiedrībā un imigrantu integrācija.

2009

2010

Īsu laiku – 2009. gada pirmos piecus mēnešus – par sabiedrības integrācijas politikas īstenošanu bija atbildīga Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrija.

Saskaņā ar MK 2009. gada 29. maija rīkojumu Nr. 359 „Par Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas reorganizāciju” no 2009. gada 1. jūlija par atbildīgo ministriju sabiedrības integrācijas jomā kļuva Tieslietu ministrija.

2011

2012
2013
2014
2015
2016

Savukārt kopš 2011. gada 1. aprīļa attiecīgās funkcijas pārņēmusi Kultūras ministrija, kuras darba rezultātā tapa jauna sabiedrības integrācijas politika, kas ietvēra nacionālās identitātes komponentu.

2011. gada oktobrī MK apstiprināja Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam (turpmāk – Pamatnostādnes). Pamatnostādņu virsmērķis ir stipra, saliedēta Latvijas tauta – nacionāla un demokrātiska kopiena, kura nodrošina to vienojošā pamata – latviešu valodas, kultūras un nacionālās identitātes, eiropisko demokrātisko vērtību, unikālās kultūrtelpas – saglabāšanu un bagātināšanos Latvijas – nacionālas demokrātiskas valsts – līdzsvarotai attīstībai. Pamatnostādnes tiek īstenotas trijos šādos virzienos:

- 1. rīcības virziens “Pilsoniskā sabiedrība un integrācija”;**
- 2. rīcības virziens “Nacionālā identitāte: valoda un kultūrtelpa”;**
- 3. rīcības virziens “Saliedēta sociālā atmiņa”.**

Neraugoties uz sabiedrības integrācijas jautājumu iekļaušanu tiesību aktos un politikas dokumentos, iepriekš minētajiem sasniegumiem un mēģinājumiem atrisināt sašķeltas, sociāli un politiski pasīvas sabiedrības problēmas, kā arī mazināt un novērst diskriminācijas tendences, *de facto* saliedētība Latvijas sabiedrībā vēl nav sasniegta. Par to liecina etniskās pārstāvības disproporcijas gan valsts pārvaldē, gan pilsoniskās sabiedrības segmentā, kā arī dažādības vadības sistēmas trūkums publiskajā pārvaldē un darba tirgū.

Šā ziņojuma izpratnē sabiedrības saliedētība ir nacionālās drošības priekšnoteikums. Attiecībā uz sabiedrības saliedētību, tās veicināšanas līdzekļiem un procesiem sociālajās zinātnēs līdzās pastāv vairāki ietekmīgi izpratnes varianti (piemēram, multikulturālisms, akulturācija, asimilācija, kultūru plurālisms, sociālais kapitāls u.c.), taču šā ziņojuma autori ir apzināti balstījušies uz vispārējo cilvēktiesību vērtībām un turpinājuši attīstīt iekļaujošo izpratni, kas Latvijā pārlicināši apliecināta uz 2010. gadā Latvijas Universitātes Sociālo un politikas pētījumu centra veiktā pirmā sabiedrības integrācijas politikas audita pamata tapušajā darbā "Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits" Nila Muižnieka redakcijā. Šī izpratne aptver ne vien tradicionālos mazākumtautību kultūrautonomijas jautājumus un ar nediskriminācijas politikas efektivitāti saistītos jautājumus, bet arī sociālekonomiskos, drošības un pārstāvības jautājumus, kuri būtiski ietekmē ikviena sabiedrības locekļa dzīves kvalitāti. Cilvēka dzīves kvalitāte ir atkarīga no ekonomiskās drošības līmeņa un sociālekonomisko tiesību īstenošanas iespējām (darbs, sociālās drošības pasākumi), vienlīdzīgas attieksmes (cilvēktiesību ievērošana un nediskriminācija), kā arī līdzdalības lēmumu pieņemšanas procesos.

Sabiedrības saliedētība (kas pasaules zinātniskajā literatūrā visbiežāk tiek apzīmēta ar terminu "social cohesion") šajā ziņojumā definēta, izmantojot 1995. gadā Kopenhāgenā ANO Pasaules samitā par sociālo attīstību pieņemto noslēguma dokumentu. Saliedētība ir cieši saistīta gan ar plašu iekļaujošu līdzdalību, gan nediskrimināciju un vienlīdzības veicināšanu, gan valsts valodas zināšanu un lietošanu, gan pozitīvas starpkultūru saskarsmes pieredzes veidošanu un izplatīšanu. Šādi izprastas saliedētības politikas rezultāts ir iekļaujoša un daudzveidībai atvērta sabiedrība, kuras dažādo grupu attiecības raksturo tādas vērtības kā cieņa pret jebkuru cilvēku, kopējais labums, plurālisms un daudzveidība, nevardarbība un solidaritāte, kas izpaužas līdzvērtīgā līdzdalībā kultūras, ekonomiskajā un politiskajā dzīvē.⁴

Latvijā šīs pieejas praktiskās īstenošanas mērķis ir tāda etnokulturāli daudzveidīga politiska nācija, kuru veido latvieši, Latvijas krievi, Latvijas poļi, Latvijas baltkrievi, Latvijas lietuvieši, Latvijas ukraiņi, Latvijas romi un Latvijai piederīgie citu tautību iedzīvotāji. Taču spēkā esošā vienošanās par vienu valsts valodu – latviešu valodu kā Latvijas iedzīvotāju kopīgo saziņas valodu – joprojām ir un vienmēr būs uzturama spēkā.

Sabiedrības saliedēšanās, protams, ir atkarīga no daudziem vēsturiskiem, iekšpolitiskiem un ārpolitiskiem faktoriem, ne tikai no integrācijas politikas. Sabiedrības saliedētība ir valsts un nevalstiskā sektora (šā jēdziena visplašākajā nozīmē, kas ietver gan uzņēmējus un to apvienības, gan medijus, pilsonisko žurnālistiku, gan nevalstiskās organizācijas un iniciatīvas grupas) kopatbildības sfēra.

DEFINĪCIJAS UN INDIKATORI

Sabiedrības saliedētība izpaužas kā valsts iedzīvotāju kopdarbība demokrātijas nostiprināšanā un attīstīšanā, un to uztur spēkā savstarpēja uzticēšanās un piederības sajūta.⁵

Sabiedrības saliedētību sekmē valsts iedzīvotāju daudzveidīgajām vajadzībām pielāgota un efektīva integrācijas politika. **Saliedētības rādītājs ir visiem valsts iedzīvotājiem pieejamas un draudzīgas valsts institūcijas**, ko atbalsta gan iedzīvotāju izpratne par to darbu, gan arī apmierinātība ar to īstenoto politiku. **Saliedētība praksē izpaužas kā sadarbība** – rīcība, ar kuru cilvēki apliecina izpratni par savu individuālo vēlmju un kopējā jeb sabiedriskā labuma saskaņu; savukārt pilsonis, kurš pēc etniskās izcelsmes vai citādā ziņā atšķiras no sabiedrības vairākuma, pilda savu pilsoņa lomu, neraugoties uz konkrēto atšķirību. **Saliedētība palīdz pārvarēt krīzes.**

Sabiedrības integrācija ir sabiedrības vienošanas – saliedēšanas – process: tā nozīmē kultūru dažādības atzīšanu un nevis paralēlu, atsevišķu etnokultūru grupu pastāvēšanu, bet gan to mijiedarbību. Integrāciju veicina līdzdalība, starpkultūru saskarsme un nediskriminācija. Katram no šiem integrācijas balstiem ir savs svarīgs apakškomponents. Līdzdalības gadījumā tā ir pārstāvība, starpkultūru saskarsmē – starpkultūru kompetence, nediskriminācijas gadījumā – vienlīdzība. Šie trīs pamati ir cieši savstarpēji saistīti un veiksmīgai integrācijai absolūti nepieciešami.⁶

Sabiedrības saliedētības vērtēšanas indikatori (Muižnieks, Kunda, 2010):

- **līdzdalība, kopatbildība, pārstāvība,**
- **vienlīdzīgas tiesības (nediskriminācija, dažādības atzīšana),**
- **kontakti, dažādu sabiedrības grupu sadarbība: starpkultūru dialogs un tam nepieciešamā starpkultūru kompetence.**⁷

LĪDZDALĪBA, KOPATBILDĪBA, PĀRSTĀVĪBA

Sasniegumi

Izvērtējot valsts programmu "Sabiedrības integrācija Latvijā" (2001), par labu praksi atzīstama mazākumtautību pārstāvju dalība gan šīs programmas formulēšanā, gan ieviešanā. Tāpat pozitīvi ir vērtējami iedibinātie formālie līdzdalības mehānismi – mazākumtautību NVO un zinātnieku līdzdalība un konsultācijas ĪUMSILS ietvaros.

Izvērtējot "Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.–2018. gadam" īstenošanu 2012.–2014. gadā, neatkarīgā pētījumā (BISS, 2015) secināts, ka jomas, kurās sasniegti plānotie rezultāti, ir šādas: (1) latviešu valodas lietojuma nostiprināšanās publiskajā telpā; (2) nevalstisko organizāciju skaita palielināšanās; (3) iedzīvotāju līdzdalības tiešās demokrātijas formās pieaugums; (4) mazākumtautību līdzdalības palielināšanās Dziesmu un deju svētku procesā. Papildus pētījumā atzīmētajiem minami vēl šādi sasniegumi: (5) izveidots koleģiāls konsultatīvs mehānisms *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu īstenošanas padome*, kuras uzdevums ir nodrošināt Pamatnostādņu īstenošanas uzraudzību⁸, un (6) 2015. gadā tika izveidots NVO fonds pilsoniskās sabiedrības iniciatīvu atbalstīšanai.

Risināmie jautājumi

- (1) Informācijas telpas nošķirums starp latviešiem un nelatviešiem joprojām ir realitāte, un šo jautājumu ar sabiedrības integrācijas politikas līdzekļiem un mediju darba regulējumu nav izdevies atrisināt. Latvijas drošības iestāžu un stratēģiskās komunikācijas pētnieku apkopotā informācija liecina, ka Latvijas mediju vide – īpaši krievu valodā strādājošie mediji – jau gadiem ilgi tiek izmantota, lai izplatītu Krievijas valdošo aprindu iedvestu tendenciozu informāciju par Latviju. Šī mērķtiecīgā dezinformācija šķēļ sabiedrību, kultivē šaubas par valsts suverenitāti un vairo nedrošības sajūtu, īpaši Latvijas krievvalodīgajā kopienā.⁹ Drošības policija ir secinājusi, ka šādi apstākļi „rada arvien nozīmīgākus draudus nacionālajai drošībai”.¹⁰
- (2) Lai gan integrācijas politikas veidotāji pastāvīgi konsultējas ar mazākumtautību intelektuāļiem un NVO pārstāvjiem un ņem vērā to ieteikumus,¹¹ tomēr politikas prioritātēs nacionālās (latviskas) mediju telpas stiprināšana dominē pār iekļaujošu komunikāciju ar mazākumtautībām – atsevišķi politikas veidotāji izvēlas runāt tikai latviešu valodā, neraugoties uz viņus intervējošā medija un tā auditorijā lietoto valodu.¹² Divvirzienu komunikācija ar mazākumtautībām ir būtisks nacionālās drošības faktors, tikai šāda pieeja pakāpeniski veido savstarpēju uzticēšanos. Labu piemēru rāda tie politikas veidotāji un ierēdņi, kuri ar krievvalodīgajiem medijiem runā to auditorijas vairākuma valodā.
- (3) Mazākumtautību pārstāvju īpatsvars lēmumu pieņēmēju vidū, respektīvi, valsts un pašvaldību iestādēs neatspoguļo reālo Latvijas etnisko daudzveidību. Pirmā integrācijas audita (2010) secinājumi liecināja, ka vairums minoritāšu aktivistu un politiķu savu līdzdalību uzskata par neefektīvu un formālu (Brands-Kehre, 2010); līdzīgas atziņas tika paustas arī 2014. gada Latvijas mazākumtautību forumā.
- (4) Iedibināt pilnībā iekļaujošas pilsoniskas līdzdalības iespējas traucē fakts, ka Latvijā dzimušiem bērniem joprojām netiek automātiski piešķirts Latvijas pilsoņa statuss. Šo faktu kā Latvijas sabiedrības integrācijas kavēkli vairākkārt uzsvēruši gan Eiropas Padomes, gan EDSO augstie komisāri etnisko minoritāšu jautājumos.

VIENLĪDZĪGAS TIESĪBAS (NEDISKRIMINĀCIJA, DAŽĀDĪBAS ATZĪŠANA)

Sasniegumi

Izvērtējot valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā” (2001) īstenošanas rezultātus, ir atzīmējami vairāki būtiski sasniegumi.

- (1) Integrācijas procesa lielākais sasniegums ir tas, ka visām etniskajām grupām ir nodrošināta iespēja saglabāt un attīstīt savu etnisko identitāti; praksē šo iespēju nodrošina valsts atbalsts, kā arī katras etniskās grupas pārstāvju griba savu etnisko identitāti kopt un attīstīt.
- (2) Kopš 2010. gada (grozījumi Izglītības likuma 3. pantā) ir nodrošināta vispārējās obligātās izglītības pieejamība visiem Latvijas iedzīvotājiem bez jebkādas diskriminācijas. Mazākumtautībām Latvijā ir saglabāta iespēja mācīties arī savā dzimtajā valodā (krievu, poļu, ebreju, ukraiņu, igauņu, baltkrievu un lietuviešu skolas). Ir izveidota un pakāpeniski tiek pilnveidota bilingvālās izglītības metodika, kuru apgūst gan mazākumtautību, gan latviešu skolotāji.
- (3) Ir izveidots pastāvīgs un regulārs mazākumtautību nevalstisko organizāciju darbībai un starpkultūru pasākumu rīkošanai nepieciešamā valsts atbalsta mehānisms – SIF.
- (4) Latviešu valodas nepratēju skaits pakāpeniski samazinās, tātad attiecīgi palielinās latviešu valodas lietotāju skaits un paplašinās viņu iespējas atrast darbu Latvijā, citstarp arī valsts institūcijās.¹³

Izvērtējot Pamatnostādnes, jāsecina, ka par vienojošiem un potenciāli saliedējošiem uzskatāmi šādi principi: *Atvērtā latvietība; Atbildība un līdzdalība; Mazākumtautību savpatnības saglabāšana; Katra cilvēka brīvā izvēle tiek respektēta, cilvēktiesības ievērotas; Identitātes ir papildinošas, nevis izslēdzošas.*¹⁴

Praktiskajā Pamatnostādņu īstenošanā laika posmā no 2012. gada līdz 2015. gadam ir izceļami šādi sasniegumi:

- (1) Ir radīti priekšnoteikumi pilsoņu skaita palielināšanai – valsts atvieglojusi naturalizācijas procesu, no naturalizācijas pārbaudījumiem atbrīvojot personas ar noteiktas grupas invaliditāti, turklāt Saeimā 2013. gadā pieņemtie grozījumi Pilsonības likumā (1994) noteic, ka nepilsoņi pēc pašu izvēles var savu Latvijā dzimušo bērnu reģistrēt kā Latvijas pilsoni.
- (2) KM, SIF, Latvijas Pilsoniskās alianses, reģionālo labdarības fondu un NVO centru sadarbības ietvaros tiek turpināta atbalsta sniegšana mazākumtautību NVO, lielāku uzsvāru nekā iepriekš liekot uz starpkultūru dialoga principu – atbalstot dažādas etniskās grupas pārstāvošo NVO sadarbības projektus.
- (3) Par panākumu uzskatāms KM organizētais darbs ar romu kopienu un attiecīgi integrācijas projekti, centieni mazināt pret romiem vērstus aizspriedumus un stereotipus.¹⁵ Pozitīvi vērtējama KM un IZM sadarbība skolotāju palīgu – romu – iesaistīšanā pirmsskolas un sākumskolas posmā: šie palīgi sniedz romu bērniem būtisku atbalstu mācību priekšmetu apgūvē, kā arī paplašina viņu vecāku iesaisti mācību procesā.

Risināmie jautājumi

Vairākas turpmāk minētās problēmas sakņojas faktā, ka integrācijas politikas veidošanā nav pietiekami izmantoti ideoloģiski neitrāli, iedzīvotāju vajadzību apzināšanai veltīti pētījumi.¹⁶

- (1) Centieni veidot politisku nāciju, balstoties uz valsts programmu “Sabiedrības integrācija Latvijā” (2001), nav vainagojušies ar sekmēm – vairākuma un mazākuma etnisko kopienu pārstāvjiem joprojām ir atšķirīgi priekšstati par to, kādā valstī viņi vēlas dzīvot, būtiski atšķiras ģeopolitiskās identitātes un daļēji arī vēstures uztvere. Šādas atšķirības izriet no fakta, ka politisko partiju sistēma ir etniski segregēta un nosacīti “latviskās” partijas par maz uzrunā vai pat nemaz neuzrunā mazākumtautības.
- (2) Latvijas politiskās elites vairākuma neieinteresētību minoritāšu jautājumu risināšanā, neuzticēšanos minoritātēm, nevēlēšanos iesaistīties ilgstošā dialogā ar tām atspoguļo šīs horizontālās politikas kraisais kritums politikas prioritāšu reitingā pēc ĪUMSILS likvidēšanas (2008.–2009. gadā) un tās pievienošana

(2011. gadā) KM atbildības lokam. Šādā atbildības modelī sabiedrības integrācijas politika pēc prioritātes pakāpes ir un būs zemāka par nozares politiku – tradicionāli definēto kultūrpolitiku – kā nacionālā kultūras mantojuma, kultūrizglītības un mākslas politiku. Turklāt arī politikas veidotāju publiskajās runās jaušamais dalījums “latviešos” un “citos – pie mazākumtautībām piederošajos, krievvalodīgajos” neveicina saliedētību.

- (3) Latvijas pilsonības atjaunošana 20. gadsimta deviņdesmitajos gados bija pamatota uz *ius soli* principu (līdz 1940. gadam Latvijā dzīvojušie pilsoņi neatkarīgi no etniskās piederības un viņu pēcteči). Citāda pieeja iemiesota Pamatnostādnēs, kur valstsnācijas (kā tikai latviešu nācijas) jēdziens apliecina nevis saliedējošu, bet izslēdzošu izpratni par mazākumtautību nozīmi Latvijas sabiedrībā, tātad veicina nevis saliedētību, bet gan etnisku hierarhiju nostiprināšanos.
- (4) Saskaņā ar Pamatnostādnēm turpinās no pirmās integrācijas programmas pārņemtā mazākumtautību NVO projektu finansēšana, taču šajos projektos nav paredzēta ilgstoša un tieša pie dažādām kultūras grupām piederošu cilvēku saskarsme. Tādējādi tiek atbalstīta to Latvijas mazākumtautību pārstāvju attieksme, kuri vēlas nošķirties savās kopienās (Kunda, 2010).
- (5) Ieviešot bilingvālo izglītību, centrā kā mērķis tika izvirzīta latviešu valodas prasme, bet nepietiekama uzmanība tika veltīta tādiem politisku attieksmju veidošanās faktoriem kā daudz kultūru sabiedrībā nepieciešamās sadzīvošanas formas un kompromisi, iecietība, pilsoniskās vērtības. Starp attiecīgās politikas plānotājiem un ieviešotājiem bija mazākumtautību pārstāvju, turklāt bija vērojama atbildīgo iestāžu konkurence un nepietiekama to darba koordinācija.
- (6) Romi Latvijā joprojām ir uzskatāmi par diskriminācijai pakļautu iedzīvotāju grupu. 2015. gada pētījumā konstatētas trīs šādas pamattendences, kas vēl aizvien raksturo romus kā marginālu un sociāli atstumtu grupu: 1) zemais izglītības līmenis (tikai 34% romu ieguvuši pamatizglītību un 17,2% – par pamatizglītību augstāku izglītību); 2) romu vidū strādājošo skaits ir trīs reizes mazāks nekā vidēji Latvijas sabiedrībā un romu-bezdarbnieku grupā izteikti dominē ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars (Latvijas Fakti, 2015). NVA nepiedāvā romiem to zemajam izglītības līmenim atbilstošas tālākizglītības un profesijas apguves programmas.
- (7) Faktiskās nevienlīdzības rādītāju analīze nodarbinātības, veselības, izglītības un labklājības jomās atklāj, ka tajās nelatvieši atrodas nelabvēlīgākā situācijā kā etniskie latvieši.¹⁷

KONTAKTI, DAŽĀDU SABIEDRĪBAS GRUPOU SADARBĪBA: STARPKULTŪRU DIALOGS UN TAM NEPIECIEŠAMĀ STARPKULTŪRU KOMPETENCE

Sasniegumi

Izvērtējot valsts programmas "Sabiedrības integrācija Latvijā" (2001) un Pamatnostādņu īstenošanas rezultātus, ir atzīstami šādi sasniegumi:

- (1) LVAVP un SIF kā programmas īstenoņāji sāka un turpināja attīstīt mazākumtautību un latviešu skolotāju, skolēnu, NVO sadarbību dažādās formās, tādās kā kopīgas nometnes, jaunrades semināri-nometnes, skolotāju un skolēnu apmaiņa mācību gada laikā, kopīgi sporta un mākslas pasākumi, radošās nometnes. Labā prakse tika pārņemta Pamatnostādņēs,¹⁸ citām mērķa grupām pievienojot arī diasporas pārstāvjus.
- (2) Pilnveidota pilsoniskās izglītības joma: IZM un Pasaules Bankas kopprojekta "Izglītības sistēmas pilnveide" ietvaros 2004. gadā tika izstrādāts jauns sociālo zinību saturs, tajā ietverot tādas vērtības kā cilvēktiesību standarti, kultūru dialogs, tolerance. Tas viss ir nostiprināts jaunajos valsts pamatizglītības un vidējās izglītības standartos (2013–2014).
- (3) ĪUMSILS no 2002. gada līdz 2008. gadam demonstrēja dažādības vadību praksē, nodarbinot mazākumtautību pārstāvjus, un pirmo reizi izstrādāja gan Nacionālo programmu iecietības veicināšanai, gan valsts programmu "Čigāni (romi) Latvijā. 2007–2009".
- (4) Pamatnostādņēs plānotā¹⁹ palīdzošo profesiju pārstāvju un pedagogu starpkultūru komunikācijas prasmju uzlabošana veiksmīgi īstenoja KM un SIF sadarbībā (projekts "Nacionālais integrācijas centrs" un citas izglītības NVO iniciatīvas).

Risināmie jautājumi

- (1) Saliedētības stiprināšanas ziņā vēl ir daudz darāmā tieši attiecībā uz etnisko latviešu uzticēšanos mazākumtautībām un atvērtību produktīvai sadarbībai ar tām. Savstarpējā uzticēšanās un labvēlīga attieksme pret citu tautību pārstāvjiem Latvijā nav tipiska – citas etniskās piederības cilvēkiem uzticas vien 30,2% iedzīvotāju un 23,2% nav viedokļa; uzticēšanos citu tautību cilvēkiem par pilnīgi drošu atzīst vien 2% iedzīvotāju (SKDS, 2009, 2011). BISS 2014. un 2009. gada pētījumi pierādīja, ka apdraudētības sajūta ir viens no galvenajiem saspīlējuma un neiecietības avotiem, turklāt šī sajūta ir raksturīga tieši latviešiem, jo viņi savā valstī neļūtas kā vairākums. Latvieši ir salīdzinoši noslēgtāki un mazāk kontaktējas ar citu tautību pārstāvjiem. 2004. gadā izstrādātais etniskās norobežošanās indekss parādīja, ka uz etnisku norobežošanās ir tendēti 48% latviešu, bet tikai 17% pie mazākumtautībām piederošo Latvijas iedzīvotāju. Šī tendence kopš 2004. gada ir saglabājusies, proti, latviešu attieksme pret mazākumtautībām ir atturīgāka nekā mazākumtautību attieksme pret latviešiem.²⁰
- (2) Pilsoniskā izglītība mazākumtautību skolēnu vidū nav pietiekami efektīva – šie Latvijas jaunieši gan uz Baltijas, gan citu Eiropas valstu fona "izceļas" ar vājākām zināšanām par pilsoniskās sabiedrības sistēmu un principiem, kā arī par pilsonisko līdzdalību un savstarpējās sadarbības māku,²¹ un no šo zināšanu trūkuma izriet negatīva attieksme pret politiku un valsts iestādēm. Latvijas vēsturi mazākumtautību skolēni uzskata drīzāk par propagandas, nevis izziņas un patiesas pētniecības disciplīnu (Laizāne, Putniņa, Mileiko, 2015).
- (3) Romu skolēnu integrācija izglītības sistēmā ir apgrūtināta,²² nav atrisinātas agrīnās mācību pārtraukšanas problēma.
- (4) Ir vērojams starpkultūru kompetences trūkums (Ose, 2014, Pičukāne, 2013 – doktora disertāciju pedagoģijā publikācijas un pētījumi) praktizējošo skolotāju vidū, un arī augstskolu īstenoņās pedagoģijas bakalaura programmas nav pietiekamas, lai skolotājus pienācīgi sagatavotu darbam etniski daudzveidīgā vidē. Tas norādīts 2016. gadā Eiropas Komisijas atbalstītajā salīdzinoņājā pētījumā par skolotāju sagatavošanu darbam ar skolēniem, kuri atšķiras no vairākuma.²³

Līdzšinējā integrācijas politikas koordinācija

Latvijas sabiedrības integrācijas politikai ir tieša un būtiska ietekme uz valsts attīstību un nacionālo drošību. Sabiedrības integrācijas politika vēl joprojām nav pietiekami koordinēta jeb ir koordinēta tikai tiktāl, ciktāl KM to spējusi savu pilnvaru ietvaros.²⁴

Viens no šai sakarā minamiem piemēriem ir KM un IZM savstarpējās koordinācijas trūkumi, ko KM mēģina kompensēt ar savām aktivitātēm nozarē, kura nav tās pārvaldībā. Šīs aktivitātes ir ietvertas Pamatnostādņu rīcības plānā. SIF – būtiska sabiedrības integrācijas pārvaldības daļa – ir autonoma iestāde, un tās ieguldījums abu – 2001. un 2011. gada – sabiedrības integrācijas valsts politiku īstenošanā ir liels. Par koordinācijas problēmām liecina arī SIF un KM funkciju pārklāšanās saliedētības problēmu risināšanai veltītu projektu konkursu administrēšanā un konkurence, kas neliecina par politikas veidotāja (KM) un ieviesēja, respektīvi, finansētāja (SIF) produktīvu sadarbību.

Otrs piemērs ir Pamatnostādņu īstenošanas uzraudzībai izveidotā padome.²⁵ Šo padomi vada kultūras ministrs, un tās sastāvs ir koleģiāls. Padomes uzdevums ir izskatīt KM sagatavotos dokumentus un plānotos pasākumus, bet attiecībā uz citām institūcijām – iesaistītajām ministrijām un pārējām valsts iestādēm – padomei ir piešķirtas tiesības lūgt, lai tās iesniedz ikgadējus darba plānus Pamatnostādņu īstenošanai un pārskatus par šo plānu izpildi. 2016. gadā veiktajā sabiedrības integrācijas organizatoriskā un tiesiskā ietvara izpētē konstatēts, ka padome savā darbībā neaptver pietiekami plašu jautājumu spektru un nav nozīmīgs spēlētājs sabiedrības integrācijas jomā²⁶: tās lēmumi nav saistoši ministrijām, kuru pieņemtie lēmumi un aktivitātes saliedētības jomā var būtiski uzlabot vai pasliktināt kopējo situāciju. Padomes kompetence ir nepamatoti šaura apstākļos, kad KM iespējas koordinēt sabiedrības integrācijas politiku ir ierobežotas.

IETEIKUMI

Latvijas valdībai jāveido reālistiska politikas stratēģija un ar to saistīti darba plāni sabiedrības saliedētības veicināšanai, ņemot vērā dažādu valsts un pašvaldību iestāžu kompetenci, kā arī paredzot sadarbību ar nevalstiskajām struktūrām un to atbildību.

Valsts prezidenta izveidotā ekspertu grupa uzskata, ka sabiedrības saliedētību veicinošai politikai jābūt balstītai uz šādiem principiem:

- *Dažādības atzišana.* Iedzīvotāju dažādība ir mūsdienu sabiedrības dabiska un neatņemama raksturiezīme.
- *Piederība kā brīva izvēle.* Demokrātiskā sabiedrībā cilvēkiem ir tiesības brīvi izvēlēties, ar kādu etnisku, reliģisku vai citādu sabiedrības grupu viņi sevi identificē.
- *Mazākumtautības ir Latvijas sabiedrības sastāvdaļa.* Latvijas valstiskumu veido Latvijas tauta, kurā vēsturiski iekļāvušās mazākumtautības.
- *Kultūru dialogs.* Kultūru savstarpējā atvērtība mazina negatīvu stereotipu veidošanos un starpetnisko spriedzi.
- *Iekļaušana un efektīva līdzdalība.* Sabiedrības saliedēšanas mērķis ir vairot tādas apstākļus, kuros ikviens jūtas un uzvedas kā pilnvērtīgs sabiedrības loceklis, kas līdzvērtīgi citiem bauda sabiedriskos labumus, pakalpojumus un vienlīdzīgas iespējas.
- *Nediskriminācija.* Saliedētības politikai ir jānodrošina visu sabiedrības grupu līdztiesība likuma priekšā un vienāda likuma aizsardzība visām sabiedrības grupām.
- *Divvirzienu politika.* Sabiedrības saliedēšanās process ir savstarpējas pielāgošanās un savstarpēja atbalsta sniegšanas, savstarpējas sadarbības process.

Izvērtējusi pašreizējās Latvijas integrācijas politikas problēmas un izaicinājumus, ekspertu grupa piedāvā ieteikumus šīs politikas uzlabošanai un Latvijas sabiedrības saliedētības veicināšanai.

Pilsoniskās līdzdalības jomā

- Saliedētība panākama, veicinot Latvijas iedzīvotāju savstarpēju uzticēšanos. Lai vājinātu etniskos stereotipus un radītu tādas situācijas, kurās veidotos kopīga "mēs" sajūta, mazākumtautību NVO paredzēto finansējumu nepieciešams izmantot etniski nesegregētu un nepolitisku kultūras, sporta, izglītības, ekoloģisko un citādu pasākumu atbalstam. Īpaši aicinām veicināt jauniešiem draudzīgu līdzdalības formu attīstību, kā arī sniegt nepieciešamo atbalstu mazākumtautību pārstāvju politisko resursu (latviešu valoda, zināšanas par politikas veidošanu, tiesībām, līdzdalības formām un to efektivitāti) uzlabošanai.
- Iesakām pārtraukt atbalstu mazākumtautību NVO "monologa" projektiem, kas vērsti tikai uz tradicionālās kultūras saglabāšanu un popularizēšanu, piemēram, mazākumtautību atsevišķu pozicionēšanu nacionāla vai reģionāla mēroga pasākumos, svētkos.
- Latvijas pilsonība ir ne vien simboliska saikne ar valsti – tā nozīmē ne tikai zināmu pienākumu un tiesību kopumu, bet arī aktīvu līdzdalību valsts dzīvē un atbildību par mūsu kopīgās valsts nākotni. Iesakām grozīt un/vai papildināt spēkā esošo tiesisko regulējumu, lai novērstu ar nepilsoņu skaita vairošanos saistītos riskus. Jaundzimušajiem nepilsoņu bērniem ir automātiski jāpiešķir Latvijas pilsonība, izņemot gadījumus, kad vecāki no tās atsakās.
- Vienlīdzīgām iespējām praktiski, ikdienas dzīvē jābūt nodrošinātām arī tām iedzīvotāju grupām, kuras nav iekļāvušās izglītības sistēmā un darba tirgū un cieš no nabadzības. LM un NVA, IZM un LVA jāsadarbojas, izstrādājot un ieviešot personām ar zemu prasmju līmeni, kuras neprot latviešu valodu, un romu tautības personām ar sākumskolas izglītību paredzētus nodarbinātības veicināšanas un izglītības, citstarp latviešu valodas mācību, pakalpojumus.

Mediju politikas jomā

- Ņemot vērā mazākumtautību informācijas vajadzības un krievvalodīgās auditorijas īpatnības, valstij ir jāatbalsta sabiedriskajos medijos integrētas audiovizuālas krievvalodīgas platformas attīstīšana, vienlaikus izvērtējot iespējas sadarboties ar Latvijā jau reģistrētiem privātiem elektroniskajiem un drukātajiem krievu valodā strādājošiem medijiem. Krievvalodīgajiem elektroniskajiem medijiem arī būtu jāpieņem latviešu valodas pozīciju stiprināšanā, balstoties uz tādām pieejām kā bilingvisms un tālmācība.
- Topošajam Mediju atbalsta fondam ir jāveicina neatkarīgu Latvijas krievvalodīgo mediju iniciatīvas, kuras vērstas uz tāda lokāli specifiska satura veidošanu, kas reflektē ikdienas pieredzi, izgaismo sadzīviskas problēmas un izceļ interesantus cilvēkstāstus. Tāpat ir jāatbalsta tādas mediju iniciatīvas, kas sabiedrībā nostiprina kritiskās domāšanas prasmi, īpaši attiecībā uz tematiem, kurus Krievijas Federācijas publiskās diplomātijas veidotāji regulāri aktualizē Latvijā. Sevīšķi svarīgi ir nodrošināt pienācīga satura maksimālu pieejamību Latgalē – Latvijas mediju telpā visvājāk integrētajā teritorijā.
- Jāveicina Latvijas mazākumtautību intelektuālās elites un mazākumtautību organizāciju pārstāvju iesaiste sabiedrisko mediju satura veidošanā un izplatīšanā, tādējādi nodrošinot informācijas brīvību, viedokļu dažādību un mediju plurālismu.

Dažādības vadības jomā

- Lai mazinātu negatīvu stereotipu un aizspriedumu izplatīšanos, kā arī jebkura veida diskrimināciju, mūsdiā, nepieciešams izstrādāt dažādības vadības un nediskriminācijas vadlīnijas publiskajā pārvaldē (piemēram, dažādiem klientiem paredzētu norādes pakalpojumu sniegšanas standartu, kas ieviešams valsts un pašvaldību institūcijās: skolās, ārstniecības iestādēs, sociālajos dienestos, policijas darbā).
- Profesiju standartos "Sociālais darbinieks" (2635 01), "Sociālais pedagogs" (PS 0205), "Psihologs" (2634 01), "Skolotājs" (PS 0238), "Vecākā komandējošā (vecāko virsnieku) sastāva policists" (PS 0269), kuru nodarbinātības apraksts ietver darbu ar cilvēkiem daudzveidīgā kultūrvidē, ieviešams tāds papildinājums, ka nozares speciālistiem jāapgūst darba pienākumu sekmīgai pildīšanai nepieciešamā profesionālā kompetence darbam ar kultūras piederības ziņā atšķirīgiem cilvēkiem.

Izglītības politikas jomā

- Uzskatām, ka izglītības politikai jābūt iekļaujošai, reālo daudzveidību atspoguļojošai un starpkultūru saiknes veicinošai. Akadēmiskās informācijas centram un Augstākās izglītības kvalitātes aģentūrai pedagogu sagatavošanas programmu licencēšanas noteikumos jāiekļauj jauns obligāts kvalitātes kritērijs – pedagogu sagatavošanai darbam etniski daudzveidīgā klasē/auditorijā piemērotu studiju kursu un prakšu komponents.
- Iesakām atbalstīt latviešu un mazākumtautību skolu sadarbību – dažādas etniskas piederības bērnu un jauniešu kopīgus kultūras pasākumus formālās un neformālās izglītības ietvaros.
- IZM jānodrošina papildu finansējums kvalitatīvai latviešu valodas apguvei pirmsskolās, kuru audzēkņu vidū ir ievērojams mazākumtautību bērnu īpatsvars, turklāt īpašs atbalsts sniedzams mazākumtautību pirmsskolu audzēkņiem ar īpašām vajadzībām bilingvālā mācību vidē. Jāturpina metodiskā atbalsta sniegšana pedagogiem bilingvālās izglītības, kā arī valodas un satura integrācijas jomās.
- IZM jāveic padziļināts pētījums par vēstures mācīšanu pamatzglītības un vidējās izglītības iestādēs, lai noskaidrotu ar šā priekšmeta mācīšanas procesu saistītos riskus un iespējas, tostarp izvērtētu mācību programmu satura noslodzi. Īpaša uzmanība jāpievērš vēstures mācīšanai profesionālajās vidējās izglītības iestādēs. IZM ir jāatbalsta specializētas mūžizglītības programmas izveide vēstures skolotājiem. Tāpat ir jāizvērtē akreditētās studiju programmas, pēc kurām dažādās Latvijas augstskolās tiek sagatavoti jaunie vēstures skolotāji.
- IZM ir jānodrošina romu bērniem nepieciešamā atbalsta personāla pieejamība skolās, piedāvājot skolotāju palīgu – romu, psihologa, logopēda un sociālā pedagoga pakalpojumus.

Sabiedrības saliedētības institucionālā sistēma

- Valdībai jāveido termiņu ziņā reālistiska stratēģija (pamatnostādnes) un ar to saistīti darba plāni sabiedrības saliedētības veicināšanai, ņemot vērā dažādu valsts un pašvaldību iestāžu kompetenci, kā arī paredzot sadarbību ar nevalstiskām struktūrām un to atbildību. Iekļaujošas sabiedriskās politikas veidošanā aicinām atnest pievienošanas pieeju, kuru raksturo termins "integrācijas mērķa grupa", bet izstrādāt iedzīvotāju daudzveidībai un no tās izrietošajām atšķirīgajām vajadzībām atbilstošas stratēģijas.²⁷ Rezultāts būtu diferencēti risinājumi un elastīgi to ieviešanas varianti.
- Ieteicams izmantot gan normatīvas un regulējošas (no augšas uz leju), gan arī tādas pieejas, kuru pamatā ir labā prakse uz vietas (no apakšas uz augšu) (*top-down and bottom-up approaches*). Ir būtiski sabiedrības saliedētības politikas izstrādi, ieviešanu un monitoringu nodrošināt ar pienācīgiem finanšu un cilvēku resursiem, turklāt, komplektējot cilvēkresursu piesaisti, ir jānodrošina visu ar attiecīgajiem jautājumiem saistīto nozaru – **labklājības, veselības, kultūras, tieslietu, iekšlietu, reģionālās attīstības, izglītības, aizsardzības, ekonomikas** – pārstāvība. Politikas veidošanā un monitoringā (ieteicams 2 gadu cikls) jāiekļauj mazākumtautību izcelsmes personas.
- Saliedētības politika būs efektīvāka tad, ja ir balstīta uz pierādījumiem (pētījumu datiem) un pietiekami elastīga, lai būtu piemērota dažādām specifiskām situācijām un apstākļiem. Tādēļ nepieciešama regulāra datu vākšana, izmantojot tādas saliedētības politikai nozīmīgus kritērijus (mainīgos) kā etniskā piederība un pirmā valoda, sociālekonomiskais stāvoklis, migrācija. Datu ieguves procesā jārespektē pašidentifikācijas brīvprātīgums un personas datu aizsardzības normas.
- Sabiedrības saliedētības politikas veidošanai jābūt koleģiālai: problēmu formulēšanā un izpētē, politikas formulēšanā un ieviešanā, kā arī izvērtēšanā (monitoringā) jāiesaista visas ieinteresētās puses – ne vien publiskā sektora (nacionālā, reģionālā un pašvaldību līmeņa) pārstāvji, bet arī privātā sektora un pilsoniskās sabiedrības pārstāvji. Politikas plānošanas dokumentos ir svarīgi norādīt katras iesaistītās puses atbildību. Īpaša nozīme ir pašvaldībām, jo visefektīvākie saliedētības veicināšanas pasākumi būs tie, kas tiks īstenoti maksimāli tuvu cilvēku dzīves un darba vietām. Tieši pašvaldības ir galvenā vide dažādības vadības pieeju ieviešanai. Būtiska nozīme saliedētības veicināšanā ir privātajiem medijiem, privātajām izglītības iestādēm un privātajiem dažādu pakalpojumu sniedzējiem, kā arī NVO pārstāvjiem, kas palīdz veidot un īstenot informētu un dažādajām vajadzībām atbilstošu sabiedrības saliedētības politiku.
- Par optimālu modeli saliedētības politikas īstenošanai uzskatām **atsevišķu iestādi – sekretariātu vai centru** –, kura funkcijās ietilptu uz aktuāliem datiem un sabiedrības attīstības pētījumu analīzi balstītas sabiedrības saliedētības politikas veidošana un koordinēšana, citstarp jauna vidēja termiņa plānošanas dokumenta – *Saliedētas sabiedrības pamatnostādnes Latvijā 2019.–2025. gadam* – izstrāde, jaunu politikas iniciatīvu piedāvāšana, kā arī stratēģiskā komunikācija. Šīs funkcijas varētu veikt 10 cilvēku vienība, kuras administrēšanu nodrošinātu cita valsts pārvaldes iestāde/ministrija. Sabiedrības integrācijas fonds sadarbībā ar šo iestādi/ministriju pildītu "saliedētības iniciatīvu atbalsta bankas" lomu, uz deleģējuma pamata nodrošinot finansējumu privātpersonām (pilsoniskā sabiedrība un uzņēmēji), kuras līdz ar jaundibināto iestādi īstenotu jaunajās Pamatnostādnēs izvirzītos uzdevumus. Saskaņā ar šo ieteikumu, prasmīgi koordinējot un pilnveidojot KM un SIF darbību, būtu iespējams iztikt ar pašreizējiem resursiem un pat tos ietaupīt.

Atsauces:

1. Fotogrāfiju autori: Mārtiņš Kaprāns – Ieva Lūka, LETA; Romans Alijevs un Olga Proskurova – Toms Kalniņš, Valsts prezidenta kanceleja; Liesma Ose un Deniss Hanovs – fotogrāfijas no personīgā arhīva.
2. Sabiedrības saliedētības politika šā ziņojuma izpratnē ietver arī ekonomiskās attīstības, veselības, labklājības un citus jautājumus, līdz ar to aptverot plašāku politiku spektru nekā spēkā esošais politikas dokuments "Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam".
3. Saskaņā ar Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju „Latvija 2030” „dažādības vadība ir rīcībpolitikas pieeja sabiedrības dažādībai, kas palīdz īstenot praksē vienlīdzīgas pieejas principu attiecībā uz dažādām sabiedrības grupām, tanī pašā laikā respektējot atšķirības starp tām. Neņemot vērā dažādu sabiedrības grupu specifiku, var izveidoties praktiski šķēršļi kādas grupas pieejai publiskajiem pakalpojumiem (piemēram, izglītībai) vai līdzdalībai publiskajā pārvaldē”. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, apstiprināta Latvijas Republikas Saeimā 2010. gada 10. jūnijā, 67. lpp.
4. Izmantota 1995. gadā Kopenhāgenā notikušā ANO Pasaules samita par sociālo attīstību noslēguma dokumenta izpratne.
5. Weinstock, D. (1999) "Building Trust in Divided Societies"/"The Journal of Political Philosophy, V.7, #3, p. 292.
6. "Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits" / Red. Nils Muižnieks; LU SZF Sociālo un politisko pētījumu institūts. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 14. lpp.
7. Starpkultūru kompetenci raksturo spēja veiksmīgi darboties sarežģītā un daudzveidīgā kultūrkontekstā, saskarsmē un attiecībās ar citu kultūru pārstāvjiem integrējot un lietojot situācijai atbilstošas prasmes, zināšanas un attieksmes.
8. Padomes sastāvā ir Ministru prezidenta biroja, Aizsardzības ministrijas, Ārlietu ministrijas, Finanšu ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, Kultūras ministrijas, Labklājības ministrijas, Satiksmes ministrijas, Tieslietu ministrijas, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas, Valsts kancelejas, Sabiedrības integrācijas fonda, Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības, Latvijas Darba devēju konfederācijas, Latvijas Pašvaldību savienības pārstāvji, kā arī domnīcas PROVIDUS, Latvijas Universitātes, Pasaules brīvo latviešu apvienības, Latvijas Pilsoniskās alianses un biedrības „Laiks kultūrai” pārstāvji.
9. Muižnieks, N. (ed.) (2008) *Manufacturing enemy image? Russian media portrayals of Latvia*. Rīga: Academic Press of the University of Latvia; Pelnēns, G. (red.) (2010) *The „humanitarian dimension” of Russian foreign policy towards Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*. Rīga: Center for East European Policy Studies; Kudors, A. (2015) *Reinventing views to the Russian media and compatriot policy in the Baltic States*. Pabriks, A., Kudors, A. (ed.) *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. Rīga: The Center for East European Policy Studies; University of Latvia, pp. 157–174; Kudors, A., Pelnens, G. (2015) *Diverging Faces of ‘Soft Power’ in Latvia between the EU and Russia*. Rostoks, T., Spruds, T. *The different faces of “softpower”: the Baltic States and Eastern Neighborhood between Russia and the EU*. Rīga: Latvian Institute of International Affairs, pp. 220–242; Bērziņa, I. (red.) (2016) *Sabiedrības destabilizācijas iespējamība Latvijā: potenciālie nacionālās drošības apdraudējumi*. Rīga: Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs, Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija.
10. Publiskais pārskats par Drošības policijas darbību 2013. gadā, 15. lpp., pieejams: <http://www.iem.gov.lv/files/text/DPPaarskats.pdf>.
11. Komunikācija integrācijas politikas ietvaros notiek gan konsultatīvajā līmenī, gan ikgadējos mazākumtautību forumos, bet tās efektivitāte nav pētīta.
12. Šā secinājuma izpratnei būtisks ir vēsturiskais konteksts. Latvijā valodas politika jau kopš 1989. gada tiek veidota pēc šādiem pamatprincipiem: 1) valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda; 2) valsts garantē iespēju saglabāt, attīstīt un noteiktās funkcijās lietot Latvijas nacionālo minoritāšu valodas; 3) veicināt un uzturēt ikviena Latvijas iedzīvotāja bilingvismu un multilingvismu, pozitīvu attieksmi pret latviešu valodu un valodu daudzveidību. Tomēr valodu daudzveidība praksē tiek ierobežota. Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam formulēta šāda problēma: "Nesakrītība starp valsts valodas un minoritātes (krievu) valodas nominālajām un faktiskajām sociolingvistiskajām funkcijām. (...) Kā negatīva pastiprinoša tendence identificēta krievu valodas izplatības dinamika Latvijā, agresīva krievu valodas informatīvās telpas ienākšana latviešu valodas vidē."

13. Pētījuma "Valoda 2008", Latviešu valodas aģentūras (LVA) veiktās aptaujas (2009) un LVA veiktās aptaujas (2012) dati liecina, ka pie mazākumtautībām piederošo Latvijas iedzīvotāju valsts valodas prasme, pēc viņu pašu vērtējuma, ir uzlabojusies – salīdzinājumā ar 2009. gadu ir pieaudzis to mazākumtautībām piederošo skaits, kuri latviešu valodu prot viduvēji (no 27% līdz 33%) un samazinājies to skaits, kuriem valsts valodā ir tikai pamatzināšanas (no 16% līdz 12%).
14. Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012. – 2018. gadam, 9.–10.lpp.: "**Atvērtā latvietība** (latviešu valstsnācija ir iekļaujoša. Tai ir pienākums nostiprināt savu identitāti un vienlaikus būt atvērtai tiem, kas vēlas iekļauties. Tas nozīmē, ka par latvieti var ne tikai piedzimt, bet arī apzināti kļūt. Katra cilvēka izvēle nosaka, vai blakus latviskajai identitātei, kas ir kopēja, viņš vēlas saglabāt arī savu nacionālo savpatnību, mazākumtautības identitāti.); "**Atbildība un līdzdalība** (katrs Latvijas pilsonis un iedzīvotājs, katrs latvietis pasaulē nes sevī atbildības daļu par Latviju. Pilsoniskā līdzdalība sabiedrības kopējo problēmu racionālā risināšanā paaugstina gan cilvēka individuālo, gan sabiedrības kopējo sociālo kapitālu. Augsti attīstīta pilsoniskā sabiedrība ir pamats valsts politiskai, kulturālai, ekonomiskai un tehnoloģiskai attīstībai); "**Mazākumtautību savpatnības saglabāšana** (mazākumtautības un to kultūra ir neatņemama un svarīga Latvijas sabiedrības un kultūrtelpas sastāvdaļa. Latvijā jebkurai mazākumtautību pārstāvim ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību, valsts to atbalsta); "**Katra cilvēka brīvā izvēle tiek respektēta, cilvēktiesības ievērotas** (sabiedrības integrācijas jomā ikviens indivīds ir brīvs un tiesīgs izvēlēties savu identitātes taktiku. Jebkura izvēle ir brīvprātīga un tiek respektēta. Latvijas valsts pienākums ir mijiedarboties un sadarboties ar visiem iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu izvēles. Valsts pienākums ir saliedēt sabiedrību uz kopīgo vērtību pamata, veicinot šo procesu ar demokrātiskiem līdzekļiem); "**Identitātes ir papildinošas, nevis izslēdzošas** (Latvijas sabiedrības nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politika uzsver identitāšu papildināšanās principu, saskaņā ar kuru dažādas identitātes nevis izslēdz, bet gan bagātina viena otru. Mazākumtautību identitātes pastāv un attīstās līdzās latviskajai identitātei. Indivīdam vienlaikus var būt vairākas identitātes (mazākumtautības, latviskā, eiropēiskā, globālā))."
15. Tomēr jāatzīst, ka romu kopienas sociālās izslēgtības cēloņi ir dziļāki – tie sakņojas gan kopienas iekšējā stratifikācijā (augstākas un zemākas kastas, ietekmīgu romu klani) un vērtību sistēmā (tādas vērtības kā izdzīvošana un drošība prevalē pār tādu vērtību kā izaugsme, kuru simbolizē izglītība un profesionāla karjera), gan iekšējā segregācijā: latviešu un krievu čigānos, tradicionāla dzīvesveida piekopējos un moderna, rietumnieciska dzīvesveida pārstāvjos. Krievvalodīgo čigānu kolektīvās identitātes veidošanā galvenā nozīme ir krievvalodīgiem medijiem, bet latviešu valodā strādājošo mediju vidē diemžēl neviens nerūpējas par latviešu valodā runājošo čigānu kopienas vienošanu.
16. Pasūtot integrācijas politikas ex-post pētījumus, tehniskajā specifikācijā parasti norādīts konkrētajā politikas plānošanas dokumentā minēto rezultātīvo un politikas rādītāju īstenošanas novērtējums, bet nav ņemts vērā tas, ka formulētie indikatori, iespējams, nav bijuši piemēroti reālās saliedētības atspoguļošanai vai arī bijuši formulēti no šauri ideoloģiskām pozīcijām. Piemērs: pirmās sabiedrības integrācijas programmas vīzija par latviešu valodas apguves un lietošanas paplašināšanos gan ir svarīgs indikators, bet tikai attālināti un neprecīzi liecina par saliedētību kā starpetnisku solidaritāti, kā arī valstiskās piederības un līdzdalības valsts dzīvē prestiža pieaugumu. Šādi trūkumi tika konstatēti jau pirmajos, 2002. gada BISS pētījumos.
17. BISS, 2015, KM pasūtījums, Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas jomu analīze Latvijā, novērtējot „Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.–2018. gadam” īstenošanu laika posmā no 2012. līdz 2014. gadam, ņemot vērā pamatnostādņu 5. sadaļā noteiktos politikas rezultātus un rezultatīvos rādītājus, 86. lpp.
18. Pasākums: atbalsts starpskolu pilsoniskajām iniciatīvām, t.sk. sociālās atstumtības riskam pakļautajiem bērniem un jauniešiem (īpašs atbalsts iniciatīvām, kurās veidojas dialogs starp latviešu un mazākumtautību, kā arī divplūsmu skolu skolēniem).
19. Uzdevums: informēt sabiedrību un apmācīt dažādu palīdzīgo profesiju speciālistus par iecietību un sociālo atstumtību, starpkultūru kompetencēm, tiesu praksi attiecībā uz diskrimināciju, 47. lpp.
20. 2008. gadā tika veikta aptauja, kurā izmantoti līdzīgi jautājumi kā 2004. gada pētījumā. Savukārt 2014. gada pētījumā „Cik demokrātiska ir Latvija?: Demokrātijas audits, 2005–2014” tika iekļauti atsevišķi jautājumi arī no abām iepriekšējām aptaujām. Kopumā salīdzinoši dati par 2008. gadu un 2014. gadu ir pieejami attiecībā uz šādu aptaujas jautājumu/ izteikumu: „Man patīk, ja apkārtnē ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan

krievu valoda". Aptauju rezultāti rāda, ka situācija, salīdzinot 2008. gadu un 2014. gadu, nav būtiski mainījusies. 2008. gadā no tiem, kuri par intervijas valodu izvēlējās latviešu valodu, citētajam apgalvojumam piekrita 50,4%, bet 2014. gadā – 54,4%. No tiem, kuri par intervijas valodu izvēlējās krievu valodu, minētajam apgalvojumam 2008. gadā piekrita 86,3%, bet 2014. gadā – 84,4%.

21. Latvijā skolēnu vidējie sasniegumi pilsoniskajā izglītībā (482 punkti) ir zemāki nekā Lietuvā (505 punkti) un Igaunijā (525 punkti). 2009. gadā veiktā starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma rezultāti rāda, ka Latvijas skolēnu rezultāti ir statistiski ievērojami zemāki nekā Eiropas vidējie rādītāji. I. Čekse, A. Geske, A. Grīnfelds, A. Kangro. "Skolēnu pilsoniskā izglītība Latvijā un pasaulē. Starptautiskā pētījuma IEA ICCS 2009 pirmie rezultāti." Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts, 2010, 35. lpp., pieejams: <http://www.ppf.lu.lv/v.3/eduinf/files/2010/gramata.pdf>.
22. Izglītības iniciatīvu centra 2010. gada pētījums: romu ikdienas dzīvi un kārtību reglamentējošie elementi – kultūras iezīmes, tradicionālās kopienas uzvedības kodekss un attieksme pret pārējo sabiedrības daļu – sašaurina romu pārstāvjiem sociālās iekļaušanās iespēju, īpaši izglītības, izmantošanu.
23. Lietuvas Sabiedriskās politikas un vadības institūta (*Public Policy and Management Institute*) salīdzinošs pētījums, ko plānots publicēt 2016.gada beigās "Study on How Initial Teacher Education prepares student teachers to deal with Diversity in the Classroom", Latvijas datu apkopošana – L. Ose.
24. Atzinums "Sabiedrības integrācijas politikas organizatoriskā un tiesiskā ietvara pilnveides iespējas". Zvērinātu advokātu birojs "COBALT" Kultūras ministrijas uzdevumā 2016. gadā, 70.–72. lpp.
25. Darbojas saskaņā ar Ministru kabineta 2012. gada 13. novembra noteikumiem Nr. 764 "Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu īstenošanas uzraudzības padomes nolikums".
26. Atzinums "Sabiedrības integrācijas politikas organizatoriskā un tiesiskā ietvara pilnveides iespējas". Zvērinātu advokātu birojs "COBALT" Kultūras ministrijas uzdevumā 2016. gadā, 71. lpp.
27. Tas nozīmē plānot sabiedrisko politiku, balstoties uz visu iedzīvotāju demogrāfisko grupu vajadzību izvērtējumu, nevis turpināt pašreizējo tendenci pētīt iedzīvotāju attieksmi pret tādu vai citādu iespējamu vai pieņemtu politisku lēmumu.